

Muâz b. Cebel'in Yemen'e Gönderilmesiyle İlişkilendirilen Rivâyetlerin Şekil Yönünden Tahlili

SEMA GÜL^a

Öz: Gerek hukukî gerekse edep ve ahlakla ilgili metinlerde Muâz b. Cebel'in Yemen'e gönderilişine sıkça atıfta bulunmaktadır. Hadis kitaplarında da aynı konuyla ilgili farklı rivâyetler yer almaktadır. Muâz b. Cebel'in Yemen'e gönderilişini anlatan rivâyetler, birbirinden farklı zengin bir içeriğe sahiptir. Bunların bazılarında zekâtla ilgili hükümler yer alırken, bazılarında ise çeşitli öğütler bulunmaktadır. Konuyla ilgili rivâyetler, içeriklerine göre sekiz grupta incelenmiştir. Bu çalışmada, Muâz b. Cebel'in Yemen'e gönderilmesiyle ilişkilendirilen rivâyetlerin tahriri, metin tasnifi ve tahlili yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muâz b. Cebel, Yemen, hadis tenkid, i'tibar, analiz.

^a Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü

Analysis of the Narrations Associated with Sending Muâz b. Jabal to Yemen in terms of Form

SEMA GÜL

Abstract: In both legal and decency and morality texts, sending Muaz b. Jabal to Yemen is often cited. Also in hadith books, there are different narrations about the same subject. Narrations that telling the sending of Muaz b. Jabal to Yemen have a content which is rich and different from each other. While deliverances about zakat take part in some of them, the others contain various advices. Narrations about the subject are investigated in eight groups according to their contents. In this article, I searched the narrations contained that Muaz b. Jabal was sent to Yemen by the Prophet, classified and analyzed them.

Keywords: Muaz b. Jabal, Yemen, criticism of hadith, dignity, analysis.

Giriş

Hadisi doğru anlayıp yorumlayabilmek için onun metnini tespit ve tahlil etmek son derece önemlidir. Metin eksenli ortaya çıkan problemlerin temelinde çoğunlukla râvî faktörü yer almaktadır. Bir râvînin idrak kabiliyeti, yaşadığı çevre, bulunduğu ortam, rivâyeti almada ve nakletmede gösterdiği titizlik derecesi doğrudan ya da dolaylı olarak metnin sıhhatine etki eden faktörlerdir.

Sahabe, Hz. Peygamber'den duydukları sözleri diğerlerine nakletme konusunda mümkün olduğunca titiz davranırdı. Ancak bazı rivâyetler günümüze ulaşırken bir takım değişimler geçirmekten tamamen korunmuş değildir. Nitekim insanoğlunun fitrî bir özelliği olan unutma, yanlışlık vb. durumların râvîlerde de görülmesi garip karşılanmamalıdır.

Bu çalışmanın amacı; Muâz b. Cebel'in Rasûlüllâh tarafından Yemen'e gönderilmesiyle ilgili rivâyetlerin tespit ve tahlil edilmesidir. Konu, "Muâz b. Cebel'in Hayatı", "Muâz b. Cebel'in Yemen'e Gönderilmesi", "Muâz b. Cebel'in Yemen'e Kaç Kez Gittiği Meselesi" ve "Muâz b. Cebel'in Yemen'e Gönderilmesiyle İlgili Rivâyetler'in Şekil Yönünden Tahlili" şeklinde başlıklar halinde ele alınacaktır. "Muâz b. Cebel'in Yemen'e Gönderilmesiyle İlgili Rivâyetler" rivâyetlerin muhtevalarına göre oluşturulmuş sekiz alt başlık içermekte olup her başlık altında bir rivâyet şekil yönünden incelenecektir.

1. Muâz b. Cebel'in Hayatı

Asıl adı, Amr b. Evs b. Âiz b. Adiy b. Kâb b. Amr b. Üdey b. Sâ'd b. Ali b. Esed b. Sârîde b. Yezid b. Cüşem b. el-Hazrec'tir.¹

Kaynaklarda Muâz b. Cebel'in, Udey kabilesine veya Benû Seleme'ye mensup olduğu yönünde iki ayrı görüş zikredilmektedir.² Benî Udey koluna mensup olan babasının ölümü üzerine annesi Hind bint Sehl b. Cüheyne, Medine civarında yaşayan ve cimrililiğiyle tanınan

¹ Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (v. 748/1348), *Şiyyer-u 'Alâmî'n-Nubelâ*, III, Kâhire: Dâru'l-Hadis, 2006, s. 269.

² İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd (v. 230/845), *Tabakâtü'l-Kübrâ*, (thk: Muhammed Abdulkadir Atâ), VII, 1. Baskı, Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990, s. 272.

Benî Selime oğullarının reisi Ced (Cüd) b. Kays ile evlenmiştir.³

Muâz'ın bir kızı iki oğlu olup kızı Ümmü Abdullah, oğlu Abdurrahman'dır. Kaynaklarda diğer oğlunun ismi zikredilmemektedir.⁴ O, oğlu Abdurrahman'a nispetle Ebû Abdurrahman olarak da künyelenmiştir.⁵ Kardeşi Rebîa b. Cebel'dir.⁶ Anne bir kardeşi ise Bedir ehlinde olan Abdullah b. el-Ced b. Kays'tır.⁷ Muâz'ın iki hanımı olup, bunlardan biri kızı Ümmü Abdullah'ın annesi Ümmü Amr bint. Hâlid, Benî Seleme'dendi. Oğullarının annesi olan hanımının adı kaynaklarda zikredilmemektedir.⁸

Muâz hicretten on sekiz yıl önce (m. 603) Medine'de dünyaya gelmiştir. Yirmi yıl önce doğduğu da zikredilmektedir.⁹ Vâkidî'nin şeyhlerinden bildirdiğine göre Muâz uzun boylu, beyaz tenli, iri gözlü, çatık kaşlı, kıvrıkcık saçlıydı.¹⁰ Onun tek ayağının sakat olduğu rivâyet edilmektedir.¹¹

Hz. Peygamber değişik bölgelerden Mekke'ye gelen Araplar arasında İslam'ı yaymak amacıyla çeşitli faaliyetlerde bulunmaktaydı. Nübüvvetin 11. yılına (m. 620) rastlayan hac mevsiminde Yesrib (Medine) halkından bir grupla Akabe'de bir araya geldi ve onlara İslam'ı tebliğ etti.¹² Birinci Akabe Biatı olarak tarihe geçen bu biattan sonra Medineli Müslümanlar yurtlarına döndüler. Kısa bir süre sonra da kendilerine İslam'ı anlatacak bir muallim istediler. Hz. Peygamber onlara Musab b. Umeyr'i gönderdi. Musab'ın gayretiyle İslam, Medine'de hızla yayılmaya başladı. Medine'de Müslüman olanların sayısı

³ Kandemir, M. Yaşar "Muâz b. Cebel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXX, (338-339), İstanbul: 2005, Türkiye Diyanet Vakfı.

⁴ İbn Sa'd, a.g.e., III, s. 437.

⁵ İbnü'l-Esîr, İzzuddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Esîr (v. 630/1232), *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sabâbe*, (thk. Ali Muhammed Maûd-Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd), V, 1. Baskı, ysz.:Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994, s. 187.

⁶ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî (v. 456/1064), *Cemberatu Ensâbi'l-Arab*, (thk. Âlimler komitesi), I, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983, s. 358.

⁷ İbn Sa'd, a. g. e., VII, s. 271.

⁸ İbn Sa'd, a. g. e., III, s. 437.

⁹ Kandemir, a. g. m., s. 338.

¹⁰ Diyarbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan (v. 966/1559), *Târibul-Hamîs fî Abvâli Enfesi Nefsî*, II, Beyrut: Daru Sâdır, ty, s.142.

¹¹ Kandemir, a. g. m., s. 338.

¹² Önkal, Ahmet, "Akabe Biatları", *DİA*, II, (211), 1989, TDV.

bir hayli artmıştı. Bunların içinde İslam'la şereflenen Muâz b. Cebel de vardı.¹³ Muâz, Müslüman olduğunda 18 yaşındaydı.¹⁴

Muâz, ensardan olup ikinci Akabe (m. 622)'ye katılan yetmiş kişiden biridir. Hz. Peygamberle beraber Bedir (m. 624), Uhud (m. 625) ve Hendek (m. 627) muharebelerine katılmıştır.¹⁵ O, Bedir'e katıldığında yirmi veya yirmi bir yaşındaydı.¹⁶

Hz. Peygamber hicretten hemen sonra Müslümanlar arasında birlik ve beraberliği kuvvetlendirmek için Ensâr-Muhâcir kardeşliğini tesis etmişti. Muâz'ı da Abdullah b. Mesud'la kardeş kıldı.¹⁷

Hz. Peygamber'in vefatından sonra halife olan Hz. Ebûbekir Müslümanların hem siyasi hem dini hayatlarına yön vermiştir. O, Rasûlüllâh'ın vefatından sonra zuhûr eden ridde faaliyetlerine karşı sıkı bir tedbir almış, *Mekke'*de Attâb b. Useyd'e, *Taif*'te Osman b. Ebi'l-Âs'a, *San'a'*da Muhacir b. Ümeyye'ye, *Hadramevt'*te Ziyad b. Lebîd'e, *Havlan'*da Ya'la b. Ümeyye'ye, *Cened'*te Muâz b. Cebel'e ve *Babreyn'*de A'la b. el-Hadramî'ye zekât tahsildarlığı vazifelerini yüklemiştir.¹⁸ Muâz b. Cebel Rasûlüllâh'ın vefatından sonra Hz. Ebûbekir'in halifeliği zamanında *Cened'*teki görevini bitirip Medine'ye dönmüştür.¹⁹ Hz. Ömer'in halifeliği döneminde ise halka Kur'an öğretmesi için bir muallim olarak Şam'a gönderilmiş, daha sonra Filistin'e dönerek orada vefat etmiştir.²⁰ Başka bir rivâyete göre ise Muâz h. 17 (m. 638), veya h. 18 (m. 639)'de Hz. Ömer'in halifeliği sırasında Ürdün'de Taun Amvâs salgını sebebiyle vefat etmiştir.²¹ Muâz'ın kaç yaşında vefat ettiğine dair farklı rivâyetler vardır. Vâkidî onun; 38, Ebû Hâtim er-Râzî 28,

¹³ Özcan, Ahmet, *Muâz b. Cebel'in Hayatı ve Hadis Rivâyetindeki Yeri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 18.

¹⁴ Kandemir, a. g. m., s. 338.

¹⁵ İbn Sa'd, a. g. e., VII, s.271, 272.

¹⁶ İbn Sa'd, a.g.e., III, s. 438.

¹⁷ İbn Sa'd, a.g.e., III, s. 438.

¹⁸ İbnü'l Cevzî, Cemâleddin ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî (v. 597/1200), *el-Munazzemetu fi Târibi'l-Ümem ve'l-Mülük*, (thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Mustafa Abdulkadir Ata), IV, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992, s. 71.

¹⁹ Hakîm Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed (v.320/931), *Nevâdirü'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Rusûl*, (thk. Abdurrahman Ümeyra), I, Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1992, s. 388.

²⁰ İbn Sa'd, a. g. e., II, s. 273.

²¹ İbn Sa'd, a. g. e., III, s. 316., İbn. Hadîde, a. g. e., I, s. 252.

Saîd b. el-Müseyyeb 33 veya 34 yaşında vefat ettiğini söylemişlerdir.²²

Muâz b. Cebel'in Hz. Peygamber'in kâtiplerinden olduğu ve hazinedarları arasında yer aldığı zikredilmiştir.²³ Muâz, İslam Tarihine helalle haramı en iyi bilen sahabi olarak da geçmiştir. Bu konuda Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu nakledilmektedir:

“Ümmetinden ümmetime karşı en merhametli olan Ebû Bekr (r.a.), Allah'ın emirlerine uymakta en çok titizlik gösteren Ömer (r.a.), en hayâlı olan Osman (r.a.), helalle haramı en iyi bilen Muâz b. Cebel (r.a.), Kur'an'ı en iyi okuyan Ubey (r.a.), feraizi en iyi bilen Zeyd b. Sabit (r.a.)'tir. Her ümmetin bir emini vardır bu ümmetin emini de Ebû Ubeyde b. Cerrâh (r.a.)'tır.”²⁴ Muâz, Hz. Peygamber döneminde Kur'an'ı ezberlemiş altı sahabiden biriydi.²⁵ Muâz, Hz. Peygamber'den 157 hadis rivâyet etmiştir. Bunlardan ikisi *Sahîb-i Bubârî* ve *Sahîb-i Müslim*'de bulunmaktadır. Rivâyetleri toplu halde Ahmed b. Hanbel'in *Müsted*'inde yer almıştır.²⁶

2. Muâz b. Cebel'in Yemen'e Gönderilmesi

Hz. Peygamber, Muâz b. Cebel'i bir muallim, sadaka ve zekât tahsildarı olarak²⁷ hicretin 9. yılı Rebûlâhîr ayında Yemen'e gönderdi.²⁸ Muâz'ın Yemen'e gönderilme sebebi olarak iki farklı rivâyet zikredilmektedir.

Bunlardan birincisi şöyle nakledilmektedir: İbn Ömer'den nakledildiğine göre Yemen'den gelen bir heyetin muallim istemesi üzerine

²² İbn Hadîde, a. g. e., I, s. 252.

²³ Kandemir, a. g. m., s. 339.

²⁴ Zehebî, *Târîbu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-Meşâhiri ve'l-Âlâm*, (thk. Dr. Ömer Abdüsselam Tedmîrî), IV, 1. Baskı, Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-Arabî, 1987, s. 55., İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (v. 241/855), *Müsted*, (thk. Şu'ayb el-Arnaut-Adil Mürşid vd), XX, 2. Baskı, ysz.: Müessesetü'r-Risâle, 2001, s.252., İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezid er-Rebeî el-Kazvîni (v. 273/887), *Sünen*, (thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî), ysz.: Mektebetü Ebi'l-Mu'atî, ty., “İman”, 11.

²⁵ İbn Sa'd, a. g. e., II, s. 271., Hz. Peygamber zamanında Kur'an'ı ezberleyen diğer beş sahabi ise: Ubey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit, Ebu'd-Derdâ, Ebû Zeyd, S'ad b. Ubeyd'tir. Bkz. İbn Sa'd, a. g. e., II, s. 265.

²⁶ Kandemir, a. g. m., XXX, s. 339.

²⁷ İbn Kesîr, Ebu'l-Fedâ İsmail b. Kesîr (v. 747/1372), *Sîretü'n-Nebeviyye (Mime'l-Bidâye ve'n-Nihâye li-İbn Kesîr)*, (thk. Mustafa Abdülvâhid), IV, Beyrut: Dâru'l Ma'rife, 1976, s. 149.

²⁸ İbn Sa'd, a. g. e., III, s. 438.

Hız. Peygamber (s.a.s.) bir gün sabah namazını kıldırdıktan sonra bize dönerek: "Ey Muhacir ve Ensâr topluluğu hanginiz Yemen'e gider?" diye sordu. Ebû Bekir (r.a.) kalkarak gitmek istediğini söyledi ancak Hız. Peygamber bir şey söylemedi ve sorusunu tekrarladi. Bu kez Hız. Ömer (r.a.) kalkarak kendisinin gitmek istediğini söyledi fakat Hız. Peygamber (s.a.s.) bunu da onaylamadı. Nihayet Hız. Peygamber aynı soruyu üçüncü kez sordu. Bu kez Muâz kalkarak "Ben giderim Yâ Rasûlüllâh" dedi. Hız. Peygamber de "Ey Muâz! Bu senin vazifendir" buyurdu.²⁹

İkinci olay ise şöyledir: Câbir b. Abdillâh'tan nakledildiğine göre, Muâz güzel yüzlü, güzel ahlaklı bununla birlikte eli çok açık biriydi. Bu yüzden çok borç altına girdi ve alacaklıları onu rahat bırakmaz oldular. Bu sebepten evinden çıkamadı. Sonunda alacaklıları Muâz'ı Hız. Peygamber'e şikâyet ettiler. Hız. Peygamber Muâz'ı yanına çağırdı. Muâz alacaklılarıyla beraber Rasûlüllâh (s.a.s.)'ın yanına geldi. Rasûlüllâh: "Kim ona bağışta bulunursa, Allah ona merhamet etsin" diye dua etti. Alacaklılardan bir kısmı alacağından vazgeçti bir kısmı ise ısrarla haklarını istediler. Bunun üzerine Rasûlüllâh Muâz'ın tüm malını alıp alacaklılar arasında taksim etti; ancak bu mal onların haklarının sadece yedide birini ödemeye yetti. Rasûlüllâh (s.a.s.): "Sizin için ancak bu kadar var" buyurdu. Sonra Muâz'ı Yemen'e gönderdi ve: "Umulur ki Allah bu sayede kaybettiğin malların yerini doldurur, böylece borçlarını ödersin", buyurdu. Muâz Yemen'e gitti ve Rasûlüllâh (s.a.s.) vefat edene kadar orada kaldı.³⁰

Bu iki rivâyet kaynaklarda Muâz'ın Yemen'e gönderilme sebebi olarak zikredilmektedir. Hız. Peygamber'in Yemen'e gönderdiğinde ona emrettiği ve öğütlediği şeyler göz önüne alınırsa, Muâz'ın Yemen'e ilk zikrettiğimiz rivâyette olduğu gibi bir muallime duyulan ihtiyaçtan ötürü gitmiş olması daha uygun görünmektedir. Muâz b. Cebel'in Yemen'e kaç kez gittiği konusunda kesin bir bilgiye ulaşabilmiş değiliz. Ancak bazı rivâyetleri karşılaştırmalı olarak incelediğimizde onun Yemen'e birden çok gittiği sonucuna ulaşabiliriz. Bununla ilgili ayrıntılı bilgi daha sonra gelecektir.

²⁹ Diyarbekrî, a. g. e., II, s. 142.

³⁰ İbn Esîr, a. g. e., V, s. 187.

Tercih edilen görüşe göre Muâz, Yemen'e insanlara dinlerini öğretecek bir muallim sıfatıyla gitmişti. Oradaki Müslümanlar da Muâz'ı benimseyip emirlerine itaat etme noktasında çok hassas davranmışlar, ondan gördükleri her hareketi yapmaya çalışmışlardır. Bir defasında Muâz, Yemenlilere namaz kıldırırken sakat olan ayağını yere uzatmak durumunda kaldı. Namaz bitince Yemenlilerin de aynısını yaptıklarını gördü ve onlara: "Sizler bana uymakla en güzelini yapıyorsunuz ancak ayaklarınızı benim yaptığım gibi yapmayın, zira ben bedenimde bir acı hissettiğim için böyle davrandım" dedi.³¹

3. Muâz b. Cebel'in Yemen'e Kaç Kez Gittiği Meselesi

Muâz b. Cebel'in belli görevleri yerine getirmesi amacıyla Hz. Peygamber tarafından Yemen'e gönderildiğine daha önce değinmiştik. Muâz'ın Yemen'e kaç kez gittiği hususunda bir kanaate sahip olabilmek için bazı rivâyetleri karşılaştırmalı olarak inceleyeceğiz.

Muâz b. Cebel'in Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından Yemen'e gönderildiği nakli delillerle sabittir; ancak kaynaklarda kaç kez gittiği konusunda kesin bir bilgiye ulaşamadık. Bazı rivâyetlerden onun birden fazla gönderilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber Yemen heyetini uğurlarken bir süre Muâz'ın yanında yürüyerek ona, "*Belki bir daba görüşemeyiz, sen Medine'ye döndüğünde benim mescidimi ve kabrimi ziyaret edersin*", buyurmuş, bu sözden kendisi Medine'ye döndüğünde Hz. Peygamber (s.a.s.)'in vefat etmiş olduğunu anlayan Muâz, ağlamaya başlamıştır.³² Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan bu rivâyetin isnadı sahihtir.³³ Başka bir rivâyette ise şunlardan bahsedilmektedir:

Muâz Yemen'e gittiğinde Rasûlüllâh (s.a.s.) ona otuz sığırdan iki yaşında, kırk sığırdan üç dört yaşlarında bir danayı zekât olarak almasını emretmiştir. Bunun dışındakiler Muâz'a getirilince Muâz,

³¹ İbn Sa'd, a. g. e., III, s. 439.

³² İbn Hanbel, XXXVI, 376.

³³ Senedde yer alan Ebû'l-Muğîre: Abdulkuddûs b. el-Haccâc el-Havlânî; Safvân ise: İbnü Amr b. Herem es-Seksekî'dir. Hadisin farklı bir varyantında da isnadın sahîh ricalin sika olduğu zikredilmektedir. Bkz. İbn Hibban Muhammed Ebû Hatim ed-Dârimî (v. 354/965), *Sabîh*, (thk. Şu'ayb el-Arnaut), II, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, s. 414, hds. no. 647.

onlardan bir şey almamış ve durumu Rasûlüllâh'a sormak için yola çıkmış; ancak Muâz gelmeden Hz. Peygamber vefat etmiştir.³⁴

Bu iki rivâyet Muâz'ın Medine'ye Hz. Peygamber'in vefatından sonra döndüğünün kanıtıdır. Bir başka rivâyette ise Muâz'ın Medine'ye tekrar dönerek Hz. Peygamber'le görüştüğünden bahsedilmektedir. Rivâyet şöyledir:

Osman b. Affân'dan nakledilmiştir: Hz. Peygamber Muâz'ı Yemen'e gönderdiğinde o elinde gümüşten yapılmış ve üzerinde *Muhammedür-Rasûlüllâh* yazan bir yüzükle Medine'ye döndü. Rasûlüllâh (s.a.s.) Muâz'a, bu yüzük de ne? diye sorunca Muâz: "Ya Rasûlüllâh ben insanlara mektuplar yazıyordum ve onu bu yüzükle mühürlüyordum" dedi. Hz. Peygamber, "Yüzükte nakşedilmiş olan nedir?" diye sordu. Muâz da: "Muhammedür'r-Rasûlüllâh yazılıdır" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Yüzüğüne varıncaya kadar Muâz'ın her işini onaylıyorum" buyurdu. Sonra yüzüğü ondan aldı ve mühür olarak kullandı.³⁵

Muâz'ın Hz. Peygamber'in vefatından sonra Medine'ye geldiğini haber veren rivâyetlerle Yemen'den döndüğünde Hz. Peygamber'e bir yüzük getirdiğini haber veren rivâyeti karşılaştırdığımızda onun Yemen'e birden çok defa gittiği ve son dönüşünü Hz. Peygamber'in vefatından sonra yaptığı çıkarımına varabiliriz. Ancak biliyoruz ki rivâyetlerin sıhhat dereceleri bilginin güvenilirliği açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda Muâz'ın Hz. Peygamber'in vefatından sonra Medine'ye döndüğünü haber veren ve *el-Müsned*'te geçen rivâyet sahih olarak değerlendirilmiş,³⁶ *Muvattâ*'da geçen rivâyetin aynı senetle nakledilmiş başka bir varyantı için mevkuftur denilmiştir.³⁷

Muâz'ın Hz. Peygamber'e bir yüzük getirdiğini haber veren

³⁴ İmam Mâlik, Enes b. Mâlik Âmir el-Asbahî el-Medenî (v. 179/795), *Muvattâ*, (thk. Abdülvehhâb Abdüllatif), ysz.: Mektebetü'l-İmiyye, ty., "Zekât", 340.

³⁵ Müslim el-Kureşî, Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Kureşî (v. 197/813), *el-Câmi' fi'l-Hadis*, (thk. Mustafa Hasan Hüseyin Ebu'l-Hayr), I, Riyad: Dâru İbni'l-Cezeri, 1995, s. 696, hds. no. 600.

³⁶ Yezid b. Kuteyb es-Sekûnî'nin hali bilinemediği için isnad zayıf görülmüştür. Yezid Muâz'a yetişemediği için sened munkatı'dır. Bkz. İbn Hanbel, XXXVI, 376.

³⁷ Cevherî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed el-Gâfikî (v. 381/992), *el-Müsnedü'l-Muvattâ li'l-Cevherî*, (thk. Lütfi b. Muhammed es-Sağır, Tâhâ b. Ali Büserih), I, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1997, s. 295-296, hds no. 323.

rivâyetin sıhhat derecesiyle ilgili bir bilgiye ulaşamadık. Bu rivâyetin *el-Müsned* ve *el-Muvattâ*'da geçen diğer iki rivâyetle aynı sıhhat derecesinde olmadığını hatta onlardan daha zayıf bir rivâyet olduğunu varsaysak bile başka deliller Muâz'ın Yemen'e birden fazla gittiğine kanıt olabilir. Şöyle ki, Hz. Peygamber Muâz'ı Yemen'e gönderdiğinde ona pek çok konuda çeşitli emir ve tavsiyelerde bulunmuştur. Hz. Peygamber bütün bu emir ve tavsiyeleri tek seferde yapmış olabilir mi? Muâz'ın Yemen'e gidip dönerek Hz. Peygamber'in her gelişinde, ihtiyaca binaen, ona tavsiyelerde bulunmuş olduğunu kabul etmek kanaatimizce daha isabetli olur. Muâz'ı Yemen'e gönderme kararı alması ve onun Yemen'e gitme faaliyetinde bulunması arasında uzun bir vakit geçmiş olduğunu kabul edersek, Hz. Peygamber'in Muâz'a çeşitli konularda emir ve tavsiyelerde bulunmuş olması durumunu da açıklayabiliriz. Ancak bu konuda da sadece Muâz'ın Yemen'e gitmesinden bahseden rivâyetlerle onun Ebû Musa ve Hz. Ali'yle beraber Yemen'e gönderildiğinden bahseden rivâyetleri incelemek gerekecektir.

Buhârî ve Müslim gibi güvenilir muhaddislerin *Câmi'us-Sabîb* ismini verdikleri ve sahîh hadisleri topladıkları eserlerinde yer alan sarhoş edici içeceklerin hükmüyle ilgili rivâyetlerde Muâz'la beraber Ebû Musa el-Eş'arî'nin de Yemen'e gönderildiğinden bahsedilmektedir.³⁸ Yine Muâz'la beraber Ebû Musa'nın da Yemen'e gönderildiği malumatına yer veren ve *Müsned*'de geçen bir rivâyetin sahîh, ricalinin ise sahîhân şartlarına göre sika oldukları nakledilmektedir.³⁹ *Mucemu'l-Kebîr*'de geçen bir rivâyette ise Hz. Peygamber'in Muâz'la beraber Hz. Ali'yi Yemen'e gönderdiğinden bahsedilmekte⁴⁰ olup ilgili rivâyetler daha sonra gelecektir. Muâz, Ebu Musâ ve Hz. Ali (r.a)'nin beraberce Yemen'e gittiğinden bahseden bir rivâyet bulamadık. Bu

³⁸ Buhârî, Ebû Abdîllah Muhammed b. İsmâil (v. 256/870), *Sabîb*, (thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır), 1. Baskı, ysz.: Dâr-u Tuki'n-Necât, 1422, "Cihad", 56/164, "Meğâzi", 64/60, "Edeb", 61/24, "Ahkâm" 93/22., Müslim, Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbüri Müslim b. el-Haccâc (v. 261/875), *Sabîb*, (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Beyrut: Dâr-u İhyâi Turâsî'l-A'rabî, ty., "Cihad", 6, "Cihad", 7.

³⁹ İbn Hanbel, XXXII, 518.

⁴⁰ Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb el-Lahmî (v. 360/971), *Mucemu'l-Kebîr*, (thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi), XI, 2. Baskı, Kahire: Mekettebetü İbn Teymiyye, 1994, s. 312, hds. no. 11841.

durumda Muâz bir defasında sadece kendisi, bir defasında Ebû Musâ el-Eş'arî ve bir defasında da Hz. Ali ile beraber olmak üzere en az üç kere Yemen'e gitmiş olmalıdır.

4. Muâz b. Cebel'in Yemen'e Gönderilmesiyle İlgili Rivâyetler'in Şekil Yönünden Tablilî

Sekiz grupta topladığımız rivâyetlerin tamamına burada değinmeyecek, her bir başlık altında birbirinden farklı ifadelere yer veren iki ayrı rivâyeti karşılaştırmalı olarak inceleyeceğiz. Muâz'ın Yemen'e gönderilmesiyle ilgili bu rivâyetleri genel olarak incelediğimizde onun iki bölümden oluştuğunu görmekteyiz. Bunlardan birincisi rivâyetlerin giriş bölümü olan ve genel itibarıyla Hz. Peygamber'in Muâz'ı Yemen'e gönderdiğinden söz eden kısımdır. Bütün rivâyetlerin giriş kısmında Muâz'ın Yemen'e gönderildiği malumatı zikredilmektedir. Ancak ifadeler arasında bazı farklılıklar vardır. Giriş kısmında sonra ise rivâyetlerin gövde kısmı yer almaktadır. Burada çoğu zaman Rasûlüllâh'ın Muâz'a öğütlerinden bahseden ifadeler yer alırken bazen de Rasûlüllâh (s.a.s.) ve Muâz (r.a.) arasında geçen bir diyalog zikredilmektedir.

4.1. Hz. Peygamber'in Muâz'a Nasıl Hükmedeceğini Sorması

Muâz b. Cebel'in Yemen'e gönderilmesiyle ilişkilendirilen rivâyetlerin en meşhuru Hz. Peygamber'in ona nasıl hükmedeceğini sorduğundan bahseden rivâyetlerdir. Öyle ki bu rivâyetler "Muâz b. Cebel hadisi" olarak şöhret bulmuştur. Burada fikhî açıdan içtihat kapısını açmış olması yönüyle de ayrı bir öneme sahip olan bu rivâyetlerden bir tanesinin analizi yapılacaktır.

حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي عَوْنِ النَّعْفِيِّ، عَنِ الْخَارِثِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ رَجَالٍ مِنْ أَصْحَابِ مُعَاذٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا بَعَثَهُ إِلَى الْيَمَنِ فَقَالَ: " كَيْفَ تَقْضِي؟ " قَالَ: أَقْضِي بِكِتَابِ اللَّهِ. قَالَ: " فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي كِتَابِ اللَّهِ ". قَالَ: فَبَسَّئَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. قَالَ: " فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ". قَالَ: أَجْتَهُدُ رَأْيِي. قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَفَّقَ رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ " ⁴⁴

⁴⁴. İbn Hanbel, XXXVI, 382. Aynı eserde senedin zayıf görüldüğüne dair bir dipnot bulunmaktadır. Rivâyetin farklı varyantları için ayrıca bkz.: İbn Hanbel, XXXVI, 333, 416; Tayâlisî Ebû Dâvud Süleyman b. Dâvud b. el-Cârûd el-Fârisî (v. 204/819), *Müsned*, (thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türki), I, 1. Baskı, Mısır: Dar-u Hicr,

Muâz b. Cebel'in (r.a.) arkadaşlarından olan bir grup tarafından nakledilmektedir. Rasûlüllâh (s.a.s.) Muâz'ı Yemen'e gönderdiğinde ona şöyle dedi (عَنْ رَجَالٍ مِنْ أَصْحَابِ مُعَاذٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا بَعَثَهُ إِلَى) (الْيَمَنِ فَقَالَ): Rivâyetin giriş kısmı olan bu ifadeden sonra Muâz b. Cebel ve Hz. Peygamber arasında soru cevap şeklindeki bir diyalog geçmektedir. Buna göre Hz. Peygamber ilk olarak Muâz'a nasıl hükmedeceğini sormuştur (فَقَالَ: " كَيْفَ تَقْضِي؟). Bu soruya Muâz: "Allah'ın kitabıyla hükmederim" (قَالَ: أَقْضِي بِكِتَابِ اللَّهِ) şeklinde cevap verince Rasûlüllâh bu kez ona; "(Meselenin hükmünü) Allah'ın kitabında bulamazsan nasıl hükmedersin?" (قَالَ: " فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي كِتَابِ اللَّهِ) sorusunu yöneltmiştir. Muâz bu soruya: "Rasûlüllâh'ın sünnetiyle hükmederim" (قَالَ: فَبِسُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ) cevabını vermiştir. Rasûlüllâh son bir soru daha yönelterek; "Peki (Meselenin hükmünü) Allah Rasûlü'nün sünnetinde de bulamazsan o zaman nasıl hükmedersin?" (قَالَ: " فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ) deyince Muâz; "O zaman da reyimle içtihad ederim" (قَالَ: أَجْتَهُدُ رَأْيِي) cevabını vermiştir. Bunun üzerine Allah Nebîsi (s.a.s.): "Rasûlüllâh'ın elçisini Rasûlüllâh'ın hoşnut olacağı şeye muvaffak kılan Allah'a hamd olsun" (قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَفَّقَ رَسُولَ) buyurarak aldığı cevaptan hoşnut olduğunu ifade etmiştir.

4.2. Rasûlüllâh'ın "Belki Bir Daha Görüşemeyeceğiz" Demesi

Muâz b. Cebel ve Hz. Peygamber arasında geçen bir diyalogda Rasûlüllâh'ın Muâz'la belki bir daha görüşemeyeceklerine dair bir ifade yer almaktadır. Rivâyeti incelediğimizde şunları görmekteyiz:

ذَكَرَ الْخَبَرِ الدَّالِّ عَلَى أَنَّ أَوْلِيَاءَ الْمُصْطَفَى صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُمُ الْمُتَّقُونَ دُونَ أَقْرَبَائِهِ إِذَا كَانُوا فَجْرَةً أُخْبِرْنَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ الْمُثَنَّى قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو نَشِيطٍ مُحَمَّدُ بْنُ هَارُونَ بْنُ رُهَيْمٍ بَغْدَادِيٌّ يَقَعُ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو الْمُغِيرَةَ قَالَ حَدَّثَنَا صَفْوَانُ بْنُ عَمْرٍو قَالَ حَدَّثَنِي رَاشِدُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدِ السَّكُونِيِّ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ لَمَّا بَعَثَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْيَمَنِ خَرَجَ مَعَهُ

1999, s. 454, hds. no. 560; İbn Ebî Şeybe Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Şeybe (v. 235/849), *Musamef*, (thk. Muhammed Avvâme), IV, ysz.: ty, s. 543, hds. no. 22989; Taberânî, *Mu'cemul-Kebîr*, XX, s. 170, hds. no. 362.; Abd b. Humeyd b. Nasr Ebû Muhammed el-Kissî (v. 249/864), *el-Müntebah min Müsnedi Abd b. Humeyd*, Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1988, s. 72, hds. no. 124; Darimî Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behrâm b. Abdussamed (v. 255/869), *Sünen*, (thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî), "Mukaddime", 21. Ebû Dâvud, "Ekdiye", 18/11; Tirmizî Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. (v. 279/892), *Sünen*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf), Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî, 1998, "Ahkâm", 13/3.

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوصِيهِ مُعَاذُ رَاكِبٌ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَحْتَ رَاجِلَيْهِ فَلَمَّا فَرَعَ قَالَ: "يَا مُعَاذُ إِنَّكَ عَسَى أَنْ لَا تَلْقَانِي بَعْدَ عَامِي هَذَا لَعَلَّكَ أَنْ تَمُرَّ بِمَسْجِدِي وَقَبْرِي" فَبَكَى مُعَاذٌ خَشَعًا لِفِرَاقِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ التَّقَّتْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَ الْمَدِينَةِ فَقَالَ: "إِنَّ أَهْلَ بَيْتِي هُوَ لَا يَزُورُونَ أَنَّهُمْ أَوْلَى النَّاسِ بِي وَإِنْ أَوْلَى النَّاسِ بِي الْمُتَّقُونَ مَنْ كَانُوا حَيْثُ كَانُوا اللَّهُمَّ إِنِّي لَا أَجِلُ لَهُمْ فَسَادَ مَا أَصْلَحْتَ وَإِنَّمَا اللَّهُ لِيُكْفِرُونَ أُمَّتِي عَنِّي دِينَهَا كَمَا يُكْفَأُ الْإِنَاءُ فِي الْبَطْحَاءِ"⁴²

Âsım b. Humejd es-Sekûnî Muâz b. Cebel'den nakletmektedir: Rasûlüllâh Muâz'ı Yemen'e gönderirken Muâz ata binmiş bir vaziyetteydi Rasûlüllâh da yaya olarak onun yanında yürüyor, bu arada ona tavsiyelerde bulunuyordu. Ayrılma vakti geldiğinde Rasûlüllâh Muâz'a şunları söyledi (...): (عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدِ السَّكُونِيِّ): "عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ لَمَّا بَعَثَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوصِيهِ مُعَاذُ رَاكِبٌ (وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَحْتَ رَاجِلَيْهِ فَلَمَّا فَرَعَ قَالَ: "يَا مُعَاذُ إِنَّكَ عَسَى أَنْ لَا تَلْقَانِي بَعْدَ عَامِي هَذَا لَعَلَّكَ أَنْ تَمُرَّ بِمَسْجِدِي وَقَبْرِي") Muâz b. Cebel, Rasûlüllâh'tan ayrılacağı (onu bir daha göremeyeceği) korkusuyla ağlamaya başladı (فَبَكَى مُعَاذٌ خَشَعًا لِفِرَاقِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ). Sonra Rasûlüllâh Medine cihetine yönelerek: "Muhakkak ki bunlar benim ehl-i beytimdir. Siz onları insanların bana en yakın olanları görüyorsunuz. Bana en yakın olanlar, her kim olursa olsun, takva sahibi olanlardır dedi (تَمَّ التَّقَّتْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَ الْمَدِينَةِ فَقَالَ: "إِنَّ أَهْلَ") (بَيْتِي هُوَ لَا يَزُورُونَ أَنَّهُمْ أَوْلَى النَّاسِ بِي وَإِنْ أَوْلَى النَّاسِ بِي الْمُتَّقُونَ مَنْ كَانُوا حَيْثُ كَانُوا Son kısımda ise Rasûlüllâh'ın; "Ey Allah'ım! Ben onlara benim düzelttiğim şeyi fesada uğratmalarını helal kılmıyorum. Allah'a yemin ederim ki ümmetim tıpkı geniş bir arazide kaybolan kap gibi dinlerinden yüz

⁴² İbn Hibban, a.g.e., II, s. 414, hds. no. 647. Şuayb el-Arnaud'un ta'likiyle isnadının kavî olduğu belirtilmiştir. Müellif ve Dârekutnî, Âsım b. Humejd es-Sekûnî sikadır demişlerdir. Seneddeki Ebû'l-Mugîre, Abdulkuddûs b. el-Haccâc el-Havlânî'dir. Hadisin farklı varyantları için ayrıca bkz.: İbn Hanbel, XXXVI, 376; Ebû Bekir b. Ebî Âsım (v. 287/900), *el-Âbâd ve'l-Mesâni*, (thk. Faysal Ahmed el-Cevâbera), III, 1. Baskı, Riyad: Dâru'r-Râye, s. 420, hds. no. 1837; Bezzâr Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî (v. 292/905), *Müsned*, (thk. Mahfuzurrahman Zeynullah), VII, 1. Baskı, Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988-2009, s.91, hds. no. 2647; İbn Hibban a. g. e., hds. no. 647; Taberânî, *Mu'cemul-Kebîr*, XX, s. 121, hds. no. 242; Taberânî, *Müsnedü'ş-Şamiyyin*, (thk. Hamdî b. Abdülmecid es-Selefi), II, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1984, s. 102, hds. no. 991; Ebû Bekir b. Ebî Âsım, *es-Sünne*, (thk. Muhammed Nasiruddin el-Albânî), II, 1. Baskı, Beyrut: el-Mektebül-İslâmî, 1400, s. 86, hds. no. 1011.

اللَّهُمَّ إِنِّي لَا أَجُلُّ لَهُمْ فَسَادَ مَا أَصْلَحْتَ وَإِنَّمَا اللَّهُ لِيَكْفُؤُونَ أُمَّتِي عَنْ بَيْنِهَا كَمَا) çevirecektir.” (تُكْفَأُ الْإِنَاءَ فِي الْبَطْحَاءِ zikredilmektedir.

Rivâyette Allah Rasûlü'nün Muâz'ı Yemen'e gönderdiği malumatının zikredildiği giriş kısmından sonra gövde kısmında üç farklı konudan bahsedilmektedir. Bu konular sırasıyla şöyledir:

1. Rasûlüllâh, Muâz'a belki de bir daha görüşemeyeceklerinin haberini vermekte ona mescidinin ve kabrinin yerini işaret etmektedir. Bu ifadeden kendisi Medine'ye döndüğünde Rasûlüllâh'ın vefat etmiş olacağını anlayan Muâz ağlamaya başlamıştır.

2. Hz. Peygamber bundan sonra tamamen farklı bir konudan bahsederek kendisine yakın olanların soyundan gelenler değil muttakiler olduğuna değinir. Rivâyette yer alan bu ibareyi bir öncesiyile bağlamamız mümkündür. Şöyle ki Hz. Peygamber kendisini bir daha göremeyeceği için ağlamaya başlayan Muâz'ı bana yakın olanlar her kim olursa olsun takva sahibi olanlardır diyerek teselli etmekte ve ona sende muttakilerden olduğun sürece bana en yakın olansın mesajını vermektedir.

3. Son olarak Râsûlüllâh (s.a.s.) kendisinin düzelttiği şeylerin ondan sonra fesada uğratılmasını yasakladığını ifade etmektedir. Bunun akabinde de ümmetin geniş bir arazide kaybolan kap gibi dinlerinden yüz çevireceklerini haber vermektedir. Mecazi bir anlam ifade eden bu ibare insanların dünyaya fazlaca meyledip ahiretten yüz çevireceklerine işaret ediyor olabilir.

4.3. “Sen Ehl-i Kitap Bir Kavme Gidiyorsun” Rivâyeti

Burada inceleyeceğimiz rivâyette Hz. Peygamber Muâz'ın dikkatini Yemen'de yaşayan halkın dini inançlarına çekerek onlara dini tebliğ ederken daha dikkatli olması gerektiğini anlatmak istemiştir. Bununla ilgili bir rivâyet şöyledir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا زَكَرِيَاءُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ صَبِيحٍ، عَنْ أَبِي مُعَبِّدٍ، مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِمُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ حِينَ بَعَثَهُ إِلَى الْيَمَنِ: «إِنَّكَ سَتَأْتِي قَوْمًا أَهْلَ كِتَابٍ، فَإِذَا جِئْتَهُمْ فَادْعُهُمْ إِلَى أَنْ يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ، فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ، فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ، فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تُؤْخَذُ مِنْ أَعْيَانِهِمْ فَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ، فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ

بِذَلِكَ، فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ وَأَتَى دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ، فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ»⁴³

İbn Abbas'dan (r.a.) nakledilmektedir: Rasûlüllâh (s.a.s.) Muâz'ı Yemen'e gönderdiğinde ona şöyle dedi (...): (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا،) : «Sen ehl-i kitap bir kavme gideceksin (إِنَّكَ سَتَأْتِي قَوْمًا أَهْلَ كِتَابٍ). Bu ibareden sonra Hz. Peygamber'in Muâz'a öğütleri kısmı gelmektedir. Rasûlüllâh ona sırasıyla şunları öğütlemektedir:

Onları ilk olarak Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in onun elçisi olduğuna şahadet etmeye çağır! (فَإِذَا جِئْتَهُمْ، فَادْعُهُمْ إِلَىٰ أَنْ) (يَتَّهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ) . İkinci öğüt namazla ilgili olup şöyledir: Şayet bu söylediğine itaat ederlerse onlara Allah'ın gündüzünde ve gecesinde olmak üzere beş vakit namazı farz kıldığını haber ver! (فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ ، فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ) . Üçüncü öğüt zekâtla ilgilidir: Şayet bu söylediğine itaat ederlerse Allah'ın onlara zenginlerinden alınıp fakirlerine verilecek bir zekâtı farz kıldığını haber ver (فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ، فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً) . Zekâtla ilgili bu öğütten sonra Hz. Peygamber (s.a.s.) Muâz (r.a.)'a bir uyarıda bulunmakta ve “Onların mallarının değerli olanlarını almaktan da sakın!” (فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ) demektedir. Son olarak da Muâz, “Mazlumun bedduasından sakın çünkü onunla Allah arasında perde yoktur” (وَأَتَى دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ، فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ) öğütüne muhatap olmaktadır.

4.4. “Samimi Ol!” Rivâyeti

Bu başlık altında Muâz'ın isteği üzerine Rasûlüllâh'ın ona dinde samimi olmasını öğütlediği bir rivâyet incelenecektir.

⁴³ Buhârî, “Zekât”, 24/63. Rivâyetin farklı varyantları için bkz.: İbn Hanbel, III, 498; Dârimî, “Zekât”, 3/1; Buhârî, “Zekât”, 24/41, “Meğâzi”, 64/60, “Tevhid”, 97/1; Müslim, “İman”, 29; İbn Mâce, “Zekât”, 8/1; Ebû Dâvud, “Zekât”, 3/4; Tirmizî, “Zekât”, 5/6; Nesâî, “Zekât”, 4/1, 4/48; İbn Huzeyme, Ebûbekir Muhammed b. İshak b. Huzeyme es-Sülemî (311/8923), *Sabîh*, (thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî), IV, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, s. 23, hds. no. 2275, s.58, hds. no. 2346; Ebû Avâne, a.g.e., II, s. 145, hds. no. 2615; İbn Hibban, a.g.e., I, s. 370, hds. no. 156, 5081; Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, hds no. 12207; Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed (v. 385/995), *Sünen*, (thk. Şu'ayb el-Arnaut), V, 1. Baskı, Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-Risâle. “Zekât”, 9/20; İbn Zenceveyh Ebu Ahmed Humejd b. Mahled b. Kuteybe b. Abdullah el-Horasanî (v. 251/865), *el-Emvâl li İbn Zenceveyh*, (thk. Şakir Zeb Feyyâd), III, 1. Baskı, Suud: Merkezü'l-Melik Faysal, 1986, s. 882, hds. no. 1559.

Rivâyeti incelediğimizde şunları söyleyebiliriz:

حَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، ثنا بَحْرُ بْنُ نَصْرِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ الْمِصْرِيُّ، عَنْ غَبِيْدِ اللَّهِ بْنِ رَحْرِ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ الْخَمَلِيِّ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جِئْنَا بِعَثَّةٍ إِلَى الْيَمَنِ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوْصِنِي، قَالَ: «أَخْلِصْ دِينَكَ بِكَفِّكَ الْعَمَلِ الْقَلِيلِ» هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ الْإِسْنَادِ وَلَمْ يُخَرِّجَاهُ⁴⁴

Muâz b. Cebel'den Rasûlullâh (s.a.s.) kendisini Yemen'e gönderdiğinde ona Ya Rasûlullâh bana tavsiyede bulun dediği nakledilmektedir: (عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جِئْنَا بِعَثَّةٍ إِلَى) (الْيَمَنِ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوْصِنِي). Giriş ifadesinde Muâz'ın Yemen'e gönderildiği malumatının yer alması diğer rivâyetlerle ortak olan noktadır. Muâz'ın bu talebinden sonra Hz. Peygamber ona; “Dinde samimi ol az bir amelde sana yeter” (أَخْلِصْ دِينَكَ بِكَفِّكَ الْعَمَلِ الْقَلِيلِ) öğüdünde bulunmuştur. Rivâyetten anladığımız mesaja göre amellerin niteliğinden ziyâde niceliği ön planda olmalıdır. Buna göre İhlasla yapılan az bir amel ihlas olmadan yapılan çokça ibadetten daha kıymetlidir.

4.5. “İznil Olmadan Bir şey Alma!” Rivâyeti

Burada inceleyeceğimiz rivâyette Allah Nebi'sinin Muâz'a kendisinin bilgisi ve izni dışında herhangi bir şey almasını yasakladığının bilgisi verilmektedir. Bu bağlamda rivâyette yer alan temel öğüt bir ta'zir ifadesi içermektedir.

حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ يَزِيدَ الْأَوْدِيِّ، عَنِ الْمُغِيرَةَ بْنِ شُبَيْلٍ، عَنْ قَبِيْسِ بْنِ حَازِمٍ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ: بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْيَمَنِ، فَلَمَّا سِرْتُ أُرْسِلَ فِي أَثَرِي فَرَدَدْتُ، فَقَالَ: أَتَدْرِي لِمَ بَعَثْتُ إِلَيْكَ؟ لَا تُصِيبَنَّ شَيْئًا بَعْدَ إِذْنِي فَإِنَّهُ غُلُوبٌ، {وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ}، لِهَذَا دَعَوْتُكَ، فَاْمُضْ لِعَمَلِكَ.

وَفِي الْبَابِ عَنْ عَدِيِّ بْنِ عَمِيرَةَ، وَبُرَيْدَةَ، وَالْمُسْتَوْرِدِ بْنِ شَدَّادٍ، وَأَبِي حُمَيْدٍ، وَابْنِ عَمَرَ.

حَدِيثُ مُعَاذِ حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ، لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ هَذَا الْوَجْهِ مِنْ حَدِيثِ أَبِي أُسَامَةَ، عَنْ دَاوُدَ الْأَوْدِيِّ.⁴⁵

⁴⁴ Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbüri (v. 405/1014), *el-Müstedrek*, (thk. Mustafa Abdülkadir Ata), IV, 1. Baskı, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990, s. 341, hds. no. 7844. Rivâyetin farklı varyantları için bkz.: Beyhâkî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali (v. 458/1066), *Şuabu'l-İmân*, (thk. Abdulalâ Abdulhümeid Hâmid), IX, 1. Baskı, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003, s. 174, hds. no. 6443, 6444.

⁴⁵ Tirmizî, “Ahkâm”, 13/8. Rivâyetin farklı varyantları için bkz.: İbn Mâce, “İman”, 8;

Muâz b. Cebel'den nakledilmektedir: Rasûlüllâh beni Yemen'e gönderdi. Yola çıktığımda izim üzere geri çağırıldım. (عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ: (بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْيَمَنِ، فَلَمَّا سِرْتُ أُرْسِلَ فِي أَثَرِي فَرُدِدْتُ). Bu ifadeden Muâz'ın Yemen'e gitmek üzere yola çıktığı anda Hz. Peygamber'in onu tekrar yanına çağırıldığını anlamaktayız. Bu giriş kısmından sonra rivâyetin gövde metni olan Hz. Peygamber'in Muâz'a öğütleri kısmı gelmekte ve orada şu ifadeler zikredilmektedir:

“Biliyor musun seni neden gönderiyorum?” (فَقَالَ: أَتَدْرِي لِمَ بَعَثْتُ إِلَيْكَ). Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.s.) Muâz'a şunları öğütlemektedir: İznim olmadan bir şey alma çünkü o emanete hıyanettir (rüşvettir) {Kim emanete hıyanet ederse kıyamet günü onu getirir.} Seni bunun için çağırdım şimdi işine git! (وَمَنْ يُغْلَلْ بَابَ مَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، لِهَذَا دَعَوْتُكَ، (فَامْضُ لِعَمَلِكَ)

Rivâyetin devamında bir açıklama yer almakta hadisin Ebû Üsâme'nin Dâvud el-Evdî'den gelen bu rivâyetinden başka bir tarikinin bilinmediği ve hadisin hasen-garîb olduğu zikredilmektedir.

4.6. Rasûlüllâh'ın Muâz'a Zekât Konusunda Öğütte Bulunması

İslam'ın beş temel esaslarından biri olan zekât, varlıklı Müslümanlardan yoksul kesime mal akışını sağlayan bir köprüdür. Zekât, sözlük anlamı itibariyle arınmak, bereketli olmak, artmak gibi manalara gelir. Terim anlamı ise, belli şartların gerçekleşmesi halinde bir malın belli bir miktarını hak sahiplerine vermektir. Zekâta tasdik etme manasından türetilen bir kelime olarak sadaka denildiği de olur. Bu takdirde imanın gereği sanki verilen mal ile tasdik edilmiş gibi bir anlam ilişkisi taşır⁴⁶.

İslam'ın şiarlarından olması zekât ibadetinin önemini ortaya koymaya yetebilecek bir meziyettir. Biz de bu başlık altında Hz. Peygamber'in Yemen'e gönderdiği Muâz'a zekâtı hangi durumlarda kimlerden ve kimler için alması gerektiğinin bilgisini vermekte olduğu bir rivâyeti inceleyerek, bu konuda ona ne gibi tavsiyelerde bulunduğunu

Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b.Abdilhâlik el-Basrî (v. 292/905), *Müsned*, (thk. Mahfûzurrahman Zeynullah), VII, 1. Baskı, Medine: Mektebetü'l-Ülûm ve'l-Hikem, 1988-2009, s. 118, hds no. 2673; Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsat*, hds. no. 5235.

⁴⁶ Mehmet Erdoğan, *İslam İlmihali*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2009, s. 493.

neleri emredip nelerden nehyettiğini ortaya koymaya çalışacağız. Muâz'ın Yemen'e gönderildiğinden bahseden ve Rasûlüllâh'ın zekâtla ilgili öğütlerini içeren rivâyetler oldukça fazladır. Bu rivâyetleri genel olarak incelediğimizde onun kendi içerisinde de farklılık arz ettiğini görmekteyiz. Konumuzun kapsamını aşabileceği düşüncesiyle ilgili rivâyetlerin tamamını burada zikretmeyecek zekâtla ilgili genel bilgi içeren bir rivâyeti inceleyeceğiz.

حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الْهَاشِمِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ يَغْيِي ابْنُ عَيَّاشٍ، حَدَّثَنَا عَاصِمٌ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ مَعَاذٍ قَالَ: بَعَثَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْيَمَنِ " وَأَمَرَنِي أَنْ أَخْذَ مِنْ كُلِّ خَالِمٍ دِينَارًا أَوْ عِدْلَهُ مَعَاوِرَ، وَأَمَرَنِي أَنْ أَخْذَ مِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ بَقْرَةً مُسِنَّةً، وَمِنْ ثَلَاثِينَ بَقْرَةً تَبِيعًا حَوْلِيَا، وَأَمَرَنِي فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ الْعُشْرَ، وَمَا سُقِيَ بِالذَّوَالِي نَصْفَ الْعُشْرِ "47

Muâz'dan nakledilmektedir: Rasûlüllâh (s.a.s.) beni Yemen'e gönderdi (عَنْ مَعَاذٍ قَالَ: بَعَثَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْيَمَنِ). Bu giriş ifadesinden sonra Muâz b. Cebel Hz. Peygamber'in kendisine neleri öğütlediğini zikretmekte ve "Rasûlüllâh bana bülûğ çağındaki her gayrimüslimden bir dinar veya dengi bir Yemen kumaşı almamı emretti" (وَأَمَرَنِي أَنْ أَخْذَ) demektedir. Bu ibare Hz. Peygamber'in Muâz'a verdiği ilk öğüt olup gayrimüslimlerden alınacak cizyeden haber vermektedir. Daha sonra Nebî (s.a.s.) hayvanların zekâtıyla ilgili tavsiyede bulunmuştur. Muâz bunu şöyle ifade eder: "(Rasûlüllâh) bana her kırk sığırdan üç-dört yaşlarında otuz sığırdan ise iki yaşında bir

⁴⁷ Bu rivâyetin sahîh olduğu, Âsım dışındaki tüm râvilerinin sika olduğu nakledilmektedir. Bkz. İbn Hanbel, XXXVI, 365. Rivâyetin farklı varyantları için bkz.: İmam Mâlik, "Zekât", 340; Tayâlisî, a. g. e., I, s. 461, hds. no. 568; Abdurrezzak, a. g. e., IV, s. 21, hds. no. 6841, VI, s. 89, hds. no. 10099, X, s. 330, hds. no. 19268; İbn Ebi Şeybe, a. g. e., III, s. 126, hds. no. 10014, III, s. 181, hds. no. 10538, II, s. 362, hds. no. 9920, 9922, II, s. 404, hds. no. 10437, VI, s. 428, hds. no. 32635; İbn Hanbel, XXXVI, 338, 402, 444; İbn Zenceveyh, a. g. e., III, s. 899, hds. no. 1598., Dârekutnî, "Zekât", 9/5; Dârimî, "Zekât", 3/5. İbn Mâce, "Zekât", 8/16; Ebû Dâvud, "Zekât", 3/12; Nesâî, "Zekât", 4/8; İbn Huzeyme, a. g. e., IV, s. 19, hds. no. 2268; İbnü'l-Cârüd Ebû Muhammed Abdullah b. Ali b. el-Carud (v. 307/920), *el-Münteka mine's-Süneni'l-Müsnede an Rasûlillab*, (thk. Abdullah Amr el-Bârûdî), 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü'l-Kitabü's-Sekafiyye, 1988, s. 95, hds. no. 343, s. 278, hds. no. 1104; Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, XX, s. 128, hds. no. 260, XX, s. 129, hds. no. 263; Dârekutnî, "Zekât", 9/3, "Zekât", 9/5; Şâşî, Şâşî Ebû Saîd el-Heysen b. Küleyb b. Süreyc b. Ma'kûl eş-Şâşî (v. 335/944), *Müsned*, (thk. Mahfuzurrahmân Zeynullah), III, 1. Baskı, Medine: Mektebetü'l-Ulüm ve'l-Hikem, 1410, s. 296, hds. no. 1405. İbn Zenceveyh, II, s. 837, hds. no. 1454; Darimî, "Zekât", 3/5., "Zekât", 3/29; İbn Mâce, "Zekât", 8/12, "Zekât", 17; Tirmizî, "Zekât", 5/5; Bezzâr, a.g.e., VII, s. 91, hds. no. 2646; Nesâî, "Zekât", 4/8, "Zekât", 25., Şâşî, a.g.e., III, s. 249, hds. no. 1347.

danayı zekât olarak almamı emretti” (وَأَمَرَنِي أَنْ أَخَذَ مِنْ كُلِّ أُرْبَعِينَ بَقْرَةً مُسِنَّةً،) (وَمِنْ ثَلَاثِينَ بَقْرَةً تَبِيغًا حَوْلِيًّا). Son kısımda ise toprak ürünlerinin zekâtıyla ilgili öğüt yer almaktadır. Manası şöyledir: “(Rasûlüllâh) bana yağmurla sulanan her mahsul için öşür (onda bir), kovalarla sulanan her mahsul içinse yarı öşür (yirmide bir) almamı emretti (وَأَمَرَنِي فِيمَا سَقَّتِ السَّمَاءُ الْعَشْرَ،) (وَمَا سَقِيَ بِالدَّوَالِي نِصْفَ الْعَشْرِ).

4.7. “Allah’tan Sakın!” Rivâyeti

Burada Muâz’ın Hz. Peygamber’den öğüt istemesi üzerine onun Muâz’a Allah’tan sakınmasını öğütlediği bir rivâyeti inceleyeceğiz. İlgili rivâyette temel öğüt “Allah’tan sakın!” şeklinde olup, buna ilave başka öğütlerde ihtiva etmektedir.

Rivâyeti içerdiği giriş ibareleri ve öğüt sayısı açısından sınıflandırdığımızda şunları söyleyebiliriz:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ جَعْفَرٍ، ثنا أَبُو بَكْرٍ بْنُ أَبِي عَاصِمٍ، ثنا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدٍ، ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ رَافِعٍ، عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ رَجُلٍ، مِنْ أَهْلِ الشَّامِ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا مُعَاذُ، أَنْطَلِقْ فَارْحَلْ رَاغِلًا، ثُمَّ أَنْتَبِي أَبْعَثْكَ إِلَى الْيَمَنِ» فَأَنْطَلَقْتُ فَارْحَلْتُ رَاغِلًا ثُمَّ جِئْتُ فَوَقَفْتُ بِيَابِ الْمَسْجِدِ حَتَّى أَذِنَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَخَذَ بِيَدِي ثُمَّ مَضَى مَعِيَ فَقَالَ: «يَا مُعَاذُ، إِنِّي أَوْصِيكَ بِتَقْوَى اللَّهِ، وَصِدْقِ الْحَدِيثِ، وَوَفَاءِ بِالْعَهْدِ، وَأَدَاءِ الْأَمَانَةِ، وَتَرْكِ الْخِيَانَةِ، وَرَحْمَةِ النَّبِيِّ، وَحِفْظِ الْحَارِ، وَكَطْمِ الْغَيْظِ، وَخَفْضِ الْجَنَاحِ، وَبَذْلِ السَّلَامِ، وَلِينِ الْكَلَامِ، وَلُزُومِ الْإِيمَانِ، وَالتَّقَفِّهِ فِي الْأُفْرَانِ، وَحُبِّ الْأَجْرَةِ، وَالْجَزَعِ مِنَ الْجَسَابِ، وَقِصْرِ الْأَمَلِ، وَحَسَنِ الْعَمَلِ، وَأَنْهَكَ أَنْ تَشْتُمَ مُسْلِمًا، أَوْ تُكَذِّبَ صَادِقًا، أَوْ تُصَدِّقَ كَاذِبًا، أَوْ تُعْصِيَ إِمَامًا عَادِلًا»⁴⁸

Muâz b. Cebel’den Rasûlüllâh’ın şöyle dediği nakledilmektedir: “Ey Muâz, bineğini çöz ve bana gel seni Yemen’e göndereceğim” (عَنْ آلِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَ (يَا مُعَاذُ، أَنْطَلِقْ زَمْعًا مِنْ جَبَلٍ، رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَ (فَارْحَلْ رَاغِلًا، ثُمَّ أَنْتَبِي أَبْعَثْكَ إِلَى الْيَمَنِ), bu ibare rivâyetin giriş kısmıdır. Bundan sonra Muâz: Bineğimi çözdüm mescidin kapısına geldim ve Rasûlüllâh bana izin verinceye kadar (orada) bekledim. Rasûlüllâh elimi tuttu. Sonra bana şöyle diyerek beraberimde yürüdü” (فَأَنْطَلَقْتُ)

⁴⁸ Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk İsfahânî (v. 430/1038), *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Esfyâ*, I, Mısır: Saadet yay., 1974, s. 240. Rivâyetin farklı varyantları için bkz.: İbn Hanbel, XXXV, 318., XXXVI, 313, 380; Tirmizî, “Birr”, 25/55; Şâfi, a.g.e., hds. no. 1367; İsmail b. Ca’fer b. Ebi Kesir el-Ensârî ez-Zerkâ (v. 180/796), *Hadîsu Ali b. Hacer es-Sâdî an İsmail b. Ca’fer el-Medîni*, (thk. Rafid es-Süfyânî), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1998, s. 418, hds. no. 358, 391; İbn Hibban, a.g.e., II, s. 283, hds. no. 524.

فَرَحَلْتُ رَجُلَيْتِي ثُمَّ جِئْتُ فَوَقَفْتُ بِبَابِ الْمَسْجِدِ حَتَّىٰ أَذِنَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَخَذَ (يَا مُعَاذُ، إِنِّي أَوْصِيكَ بِتَقْوَى اللَّهِ، وَصِدْقِ الْحَدِيثِ، وَوَفَاءِ بِالْعَهْدِ) demekte ve Rasûlüllâh'ın ona neleri öğütlediğini sıralamaktadır. Muâz'a ilk olarak Allah'a karşı takvâlı, doğru sözlü ve ahde vefalı olmak (وَأَدَاءِ الْأَمَانَةِ،) İkinci olarak emanete riayet etmek ve hıyaneti terk etmek (وَتَرْكِ الْخِيَانَةِ) üçüncü olarak yetime merhamet etmek, komşuyu gözetmek ve öfkeye hâkim olmak (وَرَحْمَةِ الْيَتِيمِ، وَحِفْظِ الْجَارِ، وَكُظْمِ الْغَيْظِ) dördüncü olarak merhametli olmak, selamı yaymak, yumuşak sözlü olmak öğütlenmekte ve imanın gerekliliğine dikkat çekilmektedir، (وَخَفْضِ الْجَنَاحِ،) Beşinci olarak Kur'an üzerinde derince düşünmek، ahiret sevgisi، hesaptan korkmak، kısa emel، güzel amel öğütlenmektedir (وَالْتَفَهُ فِي الْقُرْآنِ، وَحُبِّ الْأَجْرَةِ، وَالْجَزَعِ مِنَ الْحِسَابِ، وَفِصْرِ الْأَمَلِ،) (وَخَسَنِ الْعَمَلِ). Bu öğüt ifadelerinden sonra rivâyetin devamında bazı ta'zir ifadeleri yer almaktadır. Buna göre Rasûlüllâh Muâz'a، "Sana bir Müslümana sövmeni، doğru olanı yalanlamayı، yalancılığı doğrulamayı، adil bir başkana asi olmanı yasaklıyorum (وَأَنْهَاكَ أَنْ تَشْتُمَ مُسْلِمًا، أَوْ تَكْتِيبَ صَادِقًا، أَوْ) (تُصَدِّقَ كَاذِبًا، أَوْ تَعْصِي إِمَامًا عَادِلًا) buyurmaktadır.

4.8. "Kolaylaştırın Zorlaştırmayın!" Rivâyeti

Burada Hz. Peygamber'in "Kolaylaştırın zorlaştırmayın" şeklindeki öğüdünü içeren bir rivâyet üzerinde durulacaktır. İlgili rivâyette Hz. Peygamber'in Muâz b. Cebel'le beraber Ebû Mûsa el-Eş'arî'yi de Yemen'e gönderdiği belirtilmekte ve onlara verdiği öğütlerden bahsedilmektedir. Rivâyetin giriş ve öğütler kısmı şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُوسَى، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، قَالَ: بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَا مُوسَى، وَمُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ إِلَى الْيَمَنِ، قَالَ: وَبَعَثَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى مَخْلَافٍ، قَالَ: وَالْيَمَنُ مَخْلَافَانِ، ثُمَّ قَالَ: «بَسِيرًا وَلَا تُعَسِّرَا، وَبَسِيرًا وَلَا تُنْفِرَا»، فَانْطَلَقَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا إِلَى عَمَلِهِ، وَكَانَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا إِذَا سَارَ فِي أَرْضِهِ كَانَ قَرِيبًا مِنْ صَاحِبِهِ أُحَدِّثُ بِهِ عَهْدًا، فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَسَارَ مُعَاذٌ فِي أَرْضِهِ قَرِيبًا مِنْ صَاحِبِهِ أَبِي مُوسَى، فَجَاءَ يَسِيرُ عَلَى بَعْثَتِهِ حَتَّىٰ انْتَهَىٰ إِلَيْهِ، وَإِذَا هُوَ جَالِسٌ، وَقَدْ اجْتَمَعَ إِلَيْهِ النَّاسُ وَإِذَا رَجُلٌ عِنْدَهُ قَدْ جُمِعَتْ يَدَاؤُهُ إِلَىٰ عُنُقِهِ، فَقَالَ لَهُ مُعَاذٌ: يَا عَبْدَ اللَّهِ بِنَ قَيْسٍ أَيُّمَ هَذَا؟ قَالَ: هَذَا رَجُلٌ كَفَرَ بَعْدَ إِسْلَامِهِ، قَالَ: لَا أَنْزِلُ حَتَّىٰ يُقْتَلَ، قَالَ: إِنَّمَا جِيءَ بِهِ لِذَلِكَ فَاذْزُلْ، قَالَ: مَا أَنْزِلُ حَتَّىٰ يُقْتَلَ، فَأَمَرَ بِهِ فُقْتِلَ، ثُمَّ نَزَلَ فَقَالَ: يَا عَبْدَ اللَّهِ، كَيْفَ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ؟ قَالَ: أَنْقَوْهُ تَقْوَاءً، قَالَ: فَكَيْفَ تَقْرَأُ أَنْتَ يَا مُعَاذُ؟ قَالَ: أَنَامُ أَوَّلَ اللَّيْلِ، فَأَقُومُ وَقَدْ قَصَيْتُ جُزْئِي مِنَ النَّوْمِ، فَأَقْرَأُ مَا كَتَبَ اللَّهُ لِي، فَأَحْتَسِبُ نَوْمِي كَمَا أَحْتَسِبُ قَوْمِي

Ebû Bürde'den nakledilmektedir: Rasûlüllâh, Ebû Musa ve

Muâz'ı Mihlaf denilen bölgeye gönderdi. Yemende iki Mihlaf bölgesi vardır. Sonra onlara: ilk olarak: “Kolaylaştırın zorlaştırmayın (رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَا مُوسَى، وَمُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ إِلَى الْيَمَنِ، قَالَ: وَبَعَثَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى (مِخْلَافٍ، قَالَ: وَالْيَمَنُ مِخْلَافَانِ، ثُمَّ قَالَ: «وَبَشِّرَا وَلَا تُعَسِّرَا» dedi. Bu iki öğüt ifadesinden sonra rivâyette şunlar anlatılmaktadır: Onlar birbirine yakın bölgelere, işlerinin başına gittiler. Muâz bineğine bindi ve Ebû Musa'nın yanına gitti. İnsanlar Ebû Musa'nın yanında toplanmışlardı. Orada sıkıca bağlanmış bir adam vardı. Muâz, Ebû Musa'ya: “ Bu nedir?” diye sordu. فَأَنْطَلَقَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا إِلَى عَمَلِهِ، وَكَانَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا إِذَا سَارَ فِي أَرْضِهِ كَانَ قَرِيبًا مِنْ صَاحِبِهِ أَحَدَتْ بِهِ عَهْدًا، فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَسَارَ مُعَاذٌ فِي أَرْضِهِ قَرِيبًا مِنْ صَاحِبِهِ أَبِي مُوسَى، فَجَاءَ يَسِيرُ عَلَى بَعْلَتِهِ حَتَّى انْتَهَى إِلَيْهِ، وَإِذَا هُوَ جَالِسٌ، وَقَدْ اجْتَمَعَ إِلَيْهِ النَّاسُ وَإِذَا رَجُلٌ عِنْدَهُ قَدْ جُمِعَتْ (يَدَاهُ إِلَى عُنُقِهِ، فَقَالَ لَهُ مُعَاذٌ: يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ قَيْسٍ أَيُّمَ هَذَا؟” dedi. Muâz: “Ben bu adam öldürülünceye kadar bineğimden inmeme (قَالَ: لَا أَنْزِلُ حَتَّى يُقْتَلَ) dedi. Ebû Musa Muâz'ın inmesi yönündeki talebini tekrarladı. Muâz ise o adam öldürülmeden bineğinden inmeyeceğini ifade etti. (قَالَ: إِنَّمَا جِيءَ بِهِ لِذَلِكَ فَانْزِلْ، قَالَ: مَا أَنْزِلُ حَتَّى يُقْتَلَ). Bundan sonra Ebû Musa adamın öldürülmesini emretti. (فَأَمَرَ بِهِ فُقِّيلَ). Muâz bineğinden indi ve Ebû Musa'ya “Kur'an'ı nasıl okursun? (كَيْفَ يَا عَبْدَ اللَّهِ، كَيْفَ؟) diye sordu. Ebû Musa: “Gece gündüz ara ara okurum, sen nasıl okursun ey Muâz? (كَيْفَ تَقْرَأُ أَنْتَ يَا مُعَاذُ؟) diye sorunca Muâz: “Ben gecenin ilk kısmında uyurum sonra kalkar uyuduğum kadar Kur'an okurum. Uykumdan da İbadetle geçirdiğim zamandan da sevap umarım, dedi. (قَالَ: أَنَا أَوَّلُ اللَّيْلِ، فَأَقُومُ وَقَدْ فَضَيْتُ جُرْبِي مِنْ (النَّوْمِ، فَأَقْرَأُ مَا كَتَبَ اللَّهُ لِي، فَأَحْتَسِبُ نَوْمِي كَمَا أَحْتَسِبُ قَوْمِي

⁴⁹ Buhârî, “Meğâzi”, 64/60. Rivâyetin farklı varyantları için bkz.: Müslim, “Cihad”, 6; “Cihad”, 7; Ebî Avâne, a.g.e., IV, s. 215, hds. no. 6558; V, s. 101, hds. no. 7951; İbn Ca'd Ebû'l-Hasan Ali b. Ca'd b. Ubeyd el-Cevherî (v. 230/845), *Müsned* (thk. Âmir Ahmed Haydar), I, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü Nâdir, 1990, s. 93, hds. no. 536; İbn Hanbel, XXXII, 315, 472; Buhârî, “Cihad”, 56/164; “Meğâzi”, 64/60, “Edeb”, 78/80; “Ahkâm”, 93/22; Bezzâr, a. g. e., VIII, s. 130, hds. no. 3138., s. 138, hds. no. 3151., s. 139, hds. no. 3153., Ebû Avâne, *Mustabrec*, (thk. Eymen b. Ârif ed-Dimeşkî), IV, 1. Baskı, Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1998, s. 215, hds. no. 6560; İbn Hibban, a. g. e., XII, s. 197, hds. no. 5271; Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, hds. no. 11841; Hâkim, a. g. e., I, s. 756, hds. no. 2084., Ebû Nuaym, a. g. e., I, s. 256.

Sonuç

Akabe'de Rasûlüllâh (s.a.s.)'a biat ederek erken yaşta Müslüman olan Muâz b. Cebel, gerek katıldığı savaşlarda gerek İslam'ın teşriinde daima Rasûlüllâh (s.a.s.)'a yoldaşlık etmiş, onun övgüsüne mazhar olmuştur. Muâz b. Cebel peygamberî bir eğitim almış, İslam ahlakına sahip olan sahabelerden biridir. Pek çok âlim Muâz'dan bahsederken onun sîret ve sûretinin güzelliğine işaret eden ifadeler kullanarak güzel yüzlü, iyi huylu, cömert ve fedakâr olduğuna sıkça temas etmişlerdir. Muâz, bu güzel meziyetleri yanında zekâsı ve ilmî kişiliğiyle de dikkat çekmektedir. O, Allah Rasûlü döneminde ve sonrasında fetva vererek Müslümanları ilmiyle aydınlatmıştır. Muâz b. Cebel dini anlama, tatbik etme ve yayma konusundaki gayretleriyle bazen bir müftî olarak Medine'de, bazen bir muallim olarak Yemen'de, bazen bir kadı olarak Şam'da İslam davasını anlatmıştır.

Bu çalışmamızda Muâz'ın Yemen'e gönderilmesiyle ilişkilendirilen pek çok rivâyet olduğunu gördük. Bu rivâyetleri tasnif ve tahlile tabi tuttuk. Tespit ettiğimiz rivâyetleri sekiz ayrı başlık altında inceledik. Konuyla ilgili pek çok rivâyet tespit ettik; ancak maksadımızı aşmak kaygısıyla tüm rivâyetleri burada zikretmeyip tek bir rivâyeti incelemeyi uygun gördük. Her bir grupta farklı konular içeren bir rivâyeti Muâz'ın Yemen'e gönderildiği bilgisinin zikredildiği giriş kısmı ve Rasûlüllâh (s.a.s.)'ın Muâz'a öğütleri bağlamında inceledik.

Muâz'ın Yemen'e gitmesi olayı bir gerçeklik arz etmektedir. Ancak tek bir olayın farklı rivâyetlerle bu kadar çeşitlendirilmesi bizi rivâyet üzerinde râvî faktörünün etkisini düşünmeye sevk etmektedir. Biz Hz. Peygamber'den sâdır olan pek çok öğüdün Muâz'ın Yemen'e gönderilmesi olayına bağlanmış olabileceğini düşünmekteyiz.

Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemindeki faaliyetlerini incelediğimizde Muâz'ın Hz. Peygamber'in vefatından sonra Medine'ye döndüğü sonucuna ulaştık. Ancak Muâz'ın Rasûlüllâh'a bir yüzük getirdiğini haber veren rivâyetlerle bazı soruları sormak için Medine'ye gittiğini haber veren rivâyetleri inceleyerek Muâz'ın Rasûlüllâh'ın vefatından önce de bir kaç defa Yemen'e gittiği ve onunla görüştüğü kanaatine ulaştık.

Hız. Peygamber'in "Nasıl hükmedersin?" ifadesinin yer aldığı rivâyetlerde fikhî bir yön tespit edilmiştir. Bu rivâyetlere göre Rasûlüllâh'ın kendisine hükmü Allah'ın kitabı ve Rasûlüllâh (s.a.s.)'ın sünnetinde yer almayan bir mesele arz edildiğinde nasıl hükmedeceğini sorması üzerine Muâz'ın, reyimle içtihad eder meseleyi çözerim, demiş olması, reyyle hüküm vermenin meşruluğuna delil sayılmıştır.

Kaynaklar

Abd b. Humejd, Abd b. Humejd b. Nasr Ebû Muhammed el-Kissî, *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humejd*, (thk. Subhi el-Bedrî es-Sâmirâî, Mahmud Muhammed Halil es-Saidî), I, 1. Baskı, Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1988.

Beyhâkî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *Şuabu'l-Îmân*, (thk. Abdulalâ Abdulhumejd Hâmid), XIV, 1. Baskı, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.

Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî, *Müsned*, (thk. Mahfûzurrahman Zeynullah), XVIII, 1. Baskı, Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988-2009.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *Sabîh*, (thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir en-Nâsir), IX, 1. Baskı, ysz.: Dâr'u Tuki'n-Necât, 1422.

Cevherî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed el-Ğâfiki el-Cevherî, *el-Müsnedü'l-Muvattâ li'l-Cevherî*, (thk. Lütfi b. Muhammed es-Sağîr, Tâhâ b. Ali Bûserih), I, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1997.

Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed, *Sünen*, (thk. Şu'ayb el-Arnaut), V, 1. Baskı, Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 2004.

Darimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behrâm b. Abdussamed ed-Darimî, *Sünen*, (thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî), IV, 1. Baskı, Sudî Arabistan Krallığı: Dâru'l-Müğnî, 2000.

Diyarbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan (ty.), *Târîhu'l-Hamîs fî Abvâli Enfûsi-Nefs*, II, Beyrut: Daru Sâdır,

Ebû Avâne, Ya'kub b. İshâk b. İbrahim el-İsferâyînî, *Mustabrec*, (thk. Eymen b. Ârif ed-Dımaşkı), V, Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1998.

Ebû Avâne, Ya'kub b. İshâk b. İbrahim el-İsferâyînî, *Müsned*, V, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ty.

- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as b. İshâk el Ezdî es-Sicistânî, *Sünen*, thk. Şu'ayb el-Arnaut), VII, 1. Baskı, ysz.: Darü'r-Risâleti'l-İlmiyye, 2009.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshak el-İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakâtu'l-Asfîyâ*, X, Mısır: es-Saâde, 1974.
- Erdoğan, Mehmet, *İslam İlmihali*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009.
- Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhamme, *Nevâdirü'l-Usûl fî Ebâdisi'r-Rusûl*, (thk. Abdurrahman Umeyra), IV, Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1992.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek alâ's-Sabihayn*, (thk. Mustafa Abdülkadir Atâ), IV, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- İbn Ca'd, Ebu'l-Hasan Ali b. Ca'd b. Ubeyd el-Cevherî, *Müsned*, (thk. Âmir Ahmed Haydar), I, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü Nâdir, 1990.
- İbn Ebî Âsım, Ebû Bekir b. Ebî Âsım, *el-Âbâd ve'l-Mesânî*, (thk. Faysal Ahmed el-Cevâbera), VI, 1. Baskı, Riyad: Dâru'r-Râye, ty.
- İbn Ebî Âsım, Ebû Bekir b. Ebî Âsım, *es-Sünne*, (thk. Muhammed Nasıruddîn el-Albânî), II, 1. Baskı, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1400.
- İbn Ebî Şeybe, Ebûbekir Abdullâh b. Muhammed b. İbrahim b. Ebî Şeybe, *Musannef*, (thk. Muhammed Avvâme), VII, ysz.: Dâru'l-Kible, ty.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, (thk. Şu'ayb el-Arnaut-Adil Mürşid vd), XLV, 2. Baskı, ysz.: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî, *Cemheratu Ensâbi'l-Arab*, (thk. Âlimler komitesi), I, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983.
- İbn Hibban, Muhammed, Ebû Hatim ed-Dârimî, *el-İhsân fî Takribi Sabîbi İbn Hibbân*, (thk. Şu'ayb el-Arnaut), XVIII, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998.
- İbn Huzeyme, Ebûbekir Muhammed b. İshak b. Huzeyme es-Sülemî, *Sabih*, (thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî), IV, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1975.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fedâ İsmail b. Kesîr, *Sîretü'n-Nebeviyye (Mine'l-Bidâye ve'n-Nihâye li-İbn Kesîr)*, (thk. Mustafa Abdülvâhid), IV, Beyrut: Dâru'l Ma'rife,

1976.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünen*, (thk. Muhammed Fuad Abdulbâki), V, ysz.: Mektebetü Ebi'l-Mu'atî, ty.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, (thk: Muhammed Abdulkadir Atâ), VIII, 1. Baskı, Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990.

İbn Zenceveyh, Ebu Ahmed Humejd b. Mahled b. Kuteybe b. Abdullah el-Horasanî, *el-Emvâl li İbn Zenceveyh*, (thk. Şakir Zeb Feyyâd), III, 1. Baskı, Suud: Merkezü'l-Melik Faysal, 1968.

İbnu'l Cevzi, Cemâleddin ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzi, *el-Munazzemetu fi Târibi'l-Ümem ve'l-Mülük*, (thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Mustafa Abdulkadir Ata), 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992.

İbnu'l-Cârüd, Ebû Muhammed Abdullah b. Ali b. el-Carud, *el-Münteka mine's-Süneni'l-Müsne'de an Rasûlillah*, (thk. Abdullah Amr el-Bârûdi), 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü'l-Kitabû's-Sekafiyye, 1988.

İbnü'l-Esir el-Cezerî, Muhammed b. Abdulkerim eş-Şeybânî el-Cezerî, *en-Nihaye fi garibi'l-badis ve'l-eser*, (thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî vd.) V, Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1979.

İbnü'l-Esir, İzzuddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Esir, *Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sabâbe*, (thk. Ali Muhammed Maûd-Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd), VIII, 1. Baskı, ysz.: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994.

İsmail b. Ca'fer, İsmail b. Ca'fer b. Ebî Kesir el-Ensârî ez-Zerkâ, *Hadîsu Ali b. Hacer es-Sâ'dî an İsmail b. Ca'fer el-Medinî*, (thk. Amr b. Rafûd b. Rafid es-Süfyânî), I, 1. Baskı, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1998.

Kandemir, M. Yaşar, "Muâz b. Cebel", *DİA*. XXX, (338-339), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005.

Mâlik b. Enes, Âmir el-Asbahî el-Medenî, *Muvattâ*, (thk. Abdülvehhâb Abdülâtîf), I, ysz.: Mektebetü'l-İlmiyye, ty.

Müslim b. Haccâc, Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbüri Müslim b. el-Haccâc, *Sabîb*, (thk. Muhammed Fuâd Abdulbâki), I, Beyrut: Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabiyye, ty.

Müslim el-Kureşî, Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Kureşî, *el-Câmi' fî'l-Hadis*,

- (thk. Mustafa Hasan Hüseyin Ebu'l-Hayr), II, Riyad: Dâru İbni'l-Cezerî, 1996.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali eş-Şuayb, *Sünen*, (thk. Hasen Abdül-mün'im Şelebî), X, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Önkâl, Ahmet, "Akabe Biatları", *DİA*, II, (211), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989.
- Özcan, Ahmet, *Muaz b. Cebel'im Hayatı ve Hadis Rivâyetindeki Yeri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Şâşî, Ebû Saîd el-Heysen b. Küleyb b. Süreyc b. Ma'kıl eş-Şâşî, *Müsned*, (thk. Mahfuzurrahmân Zeynullah), III, 1. Baskı, Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1410.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub el-Lahmî, *Mu'cemül-Kebîr*, (thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi), XXV, 2. Baskı, Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub el-Lahmî, *Mu'cemül-Evsat*, (thk. Târik b. Ivazillah b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî), IX, Kahire: Dâru'l-Harameyn, ty.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub el-Lahmî, *Müsnedü's-Samiyyîn*, (thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi), IV, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1974.
- Tayâlisî, Ebû Dâvud Süleyman b. Dâvud b. el-Cârûd el-Fârisî, *Müsned*, (thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türki), IV, 1. Baskı, Mısır: Dar-u Hicr, 1999.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî, *Sünen*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf), VI, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyer-u Âlâmîn-Nubelâ*, XVIII, Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2006.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Târîbu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-Meşâhîri ve'l-Âlâm*, (thk. Dr. Ömer Abdüsselam Tedmîri), LI, 1. Baskı, Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-Arabî, 1987.